

HOLLÁN MIKLÓS*

A hitelezéssel kapcsolatos csalás megjelenése kodifikált büntetőjogunkban

A jogtörténeti előzmények áttekintése szinte minden téma esetén nélkülözhetetlen, hiszen segítséget nyújt az egyes szabályozási konstrukciók megértéséhez, illetve akár a hatályos jogunkban szereplő rendelkezések értelmezéséhez is. A jogtörténeti visszatekintés fókuszában jelen cikkemben a XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedei állnak, ami nemcsak a szabályozás, hanem a jogirodalom vonatkozásában is jól indokolható szűkítésnek tekinthető. Egyrészt ezen időszak társadalmi-gazdasági struktúrája témám szempontjából inkább hasonlít napjaink viszonyaira, mint pl. az 1949 és 1990 közötti évtizedeké. Márpedig a csalás (csalásszerű bűncselekmények) szabályozása és különösen joggyakorlata más tényállásokhoz képest nagyobb mértékben függ a társadalmi-gazdasági rendszertől.¹ Másrészt a választott időszak büntetőjog-tudományunk (egyik) aranykorát jelentette, a korabeli dogmatikai elemzéseket nemcsak napjaink jogirodalma, hanem ítélkezési gyakorlata is számos esetben hasznosítja.²

1. Alapvetés

1.1. Rendszertani és terminológiai kérdések

Az 1878. évi V. törvény (1878. évi Btk.) alapján „a ki azon célból, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, valakit ravasz fondorlattal tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart, és ez által annak vagyoni kárt okoz: csalást követ el”.³ Ezen felül azonban „csalásnak tekintetik [...] ha valaki, habár csalási célzat nélkül, ravasz fondorlattal mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart a végett, hogy attól magának hitelezést vagy

* PhD (SZTE), tudományos főmunkatárs (MTA TK JI), egyetemi docens (NKE RTK) – A tanulmány lezárva: 2015. május 1. Készült a szerző által elnyert Bolyai Ösztöndíj (2014–2017) keretében.

¹ Így pl. az 1961. évi változásokat a csalás szabályozása tekintetében lásd MADAI SÁNDOR: *A csalás büntetőjogi értékelése*. HVG-ORAC, Budapest, 2011. 56. p.

² Így pl. az egyik elvi határozat (Legf. Bír. Bhar. III. 1.155/2011. – EH 2011.2392 = EH 2012.05.B4) Pauler Tivadar, Werner Rezső és Finkey Ferenc munkáit idézi, míg Angyal Pál munkáit hivatkozva az 1/1999. Büntető jogegységi határozat, illetve a 3/1999. Büntető jogegységi határozat.

³ 1878. évi Btk. 379. §.

hiteleshosszabbítást eszközöljön ki”.⁴ Az utóbbi rendelkezés a kódexben külön címet nem kapott, de a jogirodalomban már akkoriban is „hitelezési csalás” elnevezéssel szerepelt, amivel elkülönítették azt az előbbieken idézett ún. „közönséges” csalástól.⁵

A hitelezési csalást a kódex a XXXI. fejezetében „csalás” cím alatt szabályozta, de a javaslat indokolása is utalt azonban arra, hogy „a vita [...] részint a körül forog, vajjon tekintettel a cselekmény természetére, ennek a büntetendő csalás fogalma alá foglalása jogilag egyáltalán indokolható-e? részint pedig, tekintettel az egyes büntetőtörvénykönyvek szövegére, a körül forog vajjon ez vagy amaz büntetőtörvénykönyv szerinte bennfoglaltatik-e ezen eset”.⁶

A kódexben szereplő „csalásnak tekintetik” kifejezésből arra lehet következtetni, hogy az 1878. évi Btk. 384. §-ának megfelelő cselekmény külön rendelkezés hiányában nem lenne csalás (vagy legalábbis nem lenne egyértelmű, hogy csalásnak minősül-e). A kódex javaslatának indokolása az első feltételezést erősíti meg, amikor megállapítja, hogy az 1878. évi Btk. 384. §-ában leírt cselekményt „a csalás fogalommeghatározás[a] alá nem tartjuk szubszumálhatónak [...], hanem a cselekménynek mint külön delictumnak a meghatározásában, s ellene egy külön büntetési tétel megállapításában láttuk megoldottnak, s az igazságnak és a jogos érdekének megfelelőleg elintézettnak a kérdést”.⁷

Ezzel van összhangban *Edvi Illés* azon megállapítása, hogy „a hitelezési csalás csak alakilag tekinthető csalásnak”,⁸ azaz lényegét tekintve (azaz materiálisan) nem. Sőt *Angyal* szerint ez a (tágabb értelemben vett) csalás olyan „különös esete”, amely a közönséges csalástól „alapismérvei tekintetében teljesen különbözik”.⁹ A hitelezési csalás így csak a „quasi csalások”, azaz a közönséges „csaláshoz hasonló, de attól egy vagy más tekintetben eltérő” cselekmények közé tartozik.¹⁰

Éppen a közönséges csalástól való különbségre volt figyelemmel a törvény, amikor „nem nevezi e cselekményt csalásnak, hanem – nem a legszerencsésebb megjelöléssel – csalásnak tekintendő vétségnek”.¹¹ *Angyal* szerint ugyanis különbség van aközött, hogy valami csalásnak minősül, vagy csak „annak tekintetik”. A „tekintetik” kifejezés viszont „nem csekély homállyal takarja el a törvény értelmét”, illetve – legalábbis a Bn. hatálybalépése után – nehézséget is okozhatott bizonyos dogmatikai kérdések megoldása tekintetében.¹²

A jogirodalomban megkonstruálták a csalás tágabb fogalmát is, amelynek fő ismérve a „ravasz fondorlattal való tévedésbe ejtés” volt,¹³ amely így átfogta a közönséges csalást és a hitelezési csalást is. Azonban ezen tudományos csalás fogalom sem minden olyan tényállásra vonatkozott, ami a kódex csalás című fejezetében szerepelt. E fejezetben ugyanis a kódex büntetni rendelt további a csaláshoz képest szintén előrehozott

⁴ 1878. évi Btk. 384. §.

⁵ Vö. EDVI ILLÉS KÁROLY: *A magyar büntetőtörvénykönyv magyarázata*. Harmadik, teljesen átdolgozott kiadás. Harmadik kötet. Révai, Budapest, 1909. 336. p., 338. p.

⁶ Az 1878. évi Btk. indokolását lásd LÖW 1880, 738. p.

⁷ Az 1878. évi Btk. indokolását lásd LÖW 1880, 738. p.

⁸ EDVI ILLÉS 1909, 338. p.

⁹ ANGYAL PÁL: *A csalás*. „A magyar büntetőjog kézikönyve 16.” Attila nyomda, Budapest, 1939. 130. p.

¹⁰ FINKEY FERENCZ: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Politzter, Budapest, 1902. 613. p.

¹¹ ANGYAL 1939, 133. p.

¹² ANGYAL 1939, 140. p.

¹³ FINKEY 1902, 606. p.

védelmet jelentő,¹⁴ illetve a már jogviszonyba lépett hitelezők megkárosítására irányuló cselekményeket (hitelező kijátszását a végrehajtás meghíúsítása által,¹⁵ illetve a hitelező csalárd kijátszását csőd esetén kívül.¹⁶), amelyek megtévesztetést nem feltételeztek.

A hitelezési csalás tényállása a kódex különös részének hatálya alatt (tehát kb. 70 évig) változatlan maradt. A közönséges csalásról szóló rendelkezés „helyébe” viszont az 1908. évi XXXIII. törvény (1908. évi Bn.) következő §-a lépett: „a ki azon czélből, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, valakit fondorlattal tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ez által annak, vagy másnak vagyoni kárt okoz, csalást követ el”.¹⁷

1.2. A polgári út és a büntetőjog

A korszak szerzőit komolyan foglalkoztatta a csalás tényállása kapcsán a polgári és a büntetőjogi felelősség kapcsolatának akkoriban is igen érzékeny kérdése. Amint azt máig ható érvénnyel *Kautz* megfogalmazta: „a büntetendő tévedésbe ejtés és a megengedett veszélyes magaviselet közti határvonalat kell e büntett fogalom meghatározásában a törvényhozónak megállapítania, mely egyuttal a büntetőjog és a magánjog közötti határvonalat képezi; ezen határvonal épen e téren oly parányi, hogy képzelhető legcsekélyebb elhajlással már a szomszéd területre átjátszódik és gyakran annyira elmosódik, hogy a legélesebb szem sem képes azt felismerni”.¹⁸ A hitelezési csalás kapcsán is különösen „nehéz a határt fixírozni, mely ily esetekben a polgári beszámíthatóságot elválasztja a kriminális felelősségtől”.

A két jogág viszonyát úgy is megfogalmazták, hogy „a hol a civilis dolus megszűnik, és a kriminális dolus kezdődik”.¹⁹ Valójában azonban a polgári jogi védelem elvi hatóköre nem szűnik meg a büntetőjog határán, hanem azzal párhuzamosan is érvényesül. Szemléletesebb tehát ugyanezen szerző azon megfogalmazása, hogy a büntetőbíróság „főfeladatát az képezi, hogy jogi tudásának egész erejével közbelépjen ott, a hol a polgári jogügylet alakjában jelenik meg a törvénysértés”.²⁰

Azt is elismerték azonban, hogy a büntetőjogi fellépés – legalábbis bizonyos esetekben – a polgári jogi igények érvényesítésének gyakorlati nehézségeit volt hivatott pótolni. Eszerint a büntető tényállás tág szövegezése „módot ad” a büntető bírónak „arra, hogy óvó kezét kiterejessze akkor a polgár vagyoni érdekei fölött, mikor a civilis bíró praktikus célra vezető hatalma már megszűnt”.²¹ A büntetőjogi út kihasználása mellett szóló gyakorlatias érv volt az is, hogy „nem olyan egyénekkél áll itt szemben a bíróság, ki nem fél a büntetőjogi következményektől, mint a lopásoknál [...], hanem oly bűnözőkkel, kik félnek a büntetéstől, féltik vagyoni, társadalmi állásukat.”²²

¹⁴ 1878. évi Btk. 385. §.

¹⁵ 1878. évi Btk. 386. §.

¹⁶ 1878. évi Btk. 387. §.

¹⁷ 1908. évi Bn. 50. §.

¹⁸ KAUTZ GUSZTÁV: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire. Eggenberger, Budapest, 1881. 600. p.

¹⁹ SZAKOLCZAI ÁRPÁD: „*Hitelezési csalás*”. Jogtudományi Közlöny, XXX. évf. 12. sz. 1895. 94. p.

²⁰ SZAKOLCZAI 1895, 94. p.

²¹ SZAKOLCZAI 1895, 95. p.

²² SZAKOLCZAI 1895, 95. p.

1.3. A jogi tárgy

A hitelezési csalás jogi tárgya „a vagyonnal való szabad és megfontolt, okszerű rendelkezéshez fűződő, jogi védelmet igénylő érdek”. Ezen „az érdeken nemcsak akkor esik sérelem, ha a rendelkezés nyomán vagyoni kár áll elő, hanem már akkor, ha a rendelkező [...] nem saját érdekeit szolgálva, s így nem az adott helyzetből folyó motívumok mérlegelésével szabadon és nyilván nem okszerűen rendelkezik, illetőleg rendelkezett volna, ha arra sor kerül”.²³

A két kategória közötti összefüggést azonban jól mutatja azon megfogalmazás, hogy a hitelezési csalás által „nem a tulajdon maga, hanem annak egy része, a szabad rendelkezési jog sértessék meg”.²⁴ Ebből ugyanis az is következik, hogy a rendelkezési jog adott esetben nem általános személyiségi jogként, hanem csak a tulajdon (illetve a vagyon) részjogosítványaként szereplő érdekként részesül védelemben.

A tényállás azonban nem bármilyen vagyoni rendelkezésre, hanem „csak a hitelezés vagy hitelhosszabítás felé irányzott rendelkezésre indítást” rendelte büntetni.²⁵ Ezzel összhangban állapítja meg egy későbbi forrás, hogy „a Csemegi Btk. hatálya idején az üzleti akarat fondorlattal való befolyásolása önmagában [...] nem volt büntetett, mert az ilyen magatartások közül csupán egyet (a hitelezési csalást) rendelt büntetni a törvény, azaz – a contrario – a többit nem [...]”.²⁶

Erre a szűkítésre tekintettel viszont a rendelkezési jog védelmén alapuló tényállás konstrukciójának elfogadása mindenképpen megkívánja annak vizsgálatát, hogy mi indokolta a hitelezők más jogalanyokhoz képest fokozottabb védelmét. Ez a kérdés ugyanis nem söpörhető le az asztról azzal a megállapítással, hogy a hitelezők vagyoni rendelkezési joga többet érne, mint más személyeké.

A későbbi jogirodalomban a hitelezők más gazdasági szereplőkhöz képest erőteljesebb védelmének indokaként arra mutattak rá, hogy „bár a hitelügylet érvényessége is megtámadható megtévesztés címén, de minthogy ez bizonyos időt vesz igénybe, és a tettes célja éppen az, hogy bizonyos ideig használhassa a tőkét, ezért a megtámadhatóság nem nyújtott kellő védelmet a hitel megtévesztéssel való megszerzése ellen. Az egyéb ügyleteknél a megtámadhatóság és az eredeti állapot helyreállítása kellő védelmet nyújtott”.²⁷

Ez az okfejtés jól illeszkedik azon az 1978. évi Btk. megalkotói által csalás esetén is követett felfogáshoz, amely szerint a megtévesztő cselekmények ellen akkor szükséges a büntetőjogi védelem, ha a polgári jogi nem elegendő.²⁸ Azt azonban még ennek a feltevésnek az elfogadása sem magyarázza meg, hogy más – pl. dolgokon fennálló – használati jogosultság elvonása ellen miért nem kellett a jogosultnak a megtévesztés ellen külön védelmet nyújtani. Ha ugyanis valaki megtévesztéssel mástól használati célból megszerez egy lovat, akkor a kölcsönkérő eredeti célja ugyanúgy teljesül, a joga-

²³ ANGYAL 1939, 132. p.

²⁴ KULUNCSICS TAMÁS: „Csalás hitelnyerés céljából” Büntető Jog Tára, VI. k. 1883. 363. p.

²⁵ ANGYAL 1939, 132. p.

²⁶ RÓNAI RÓBERT – SALAMON GÉZA: *A vagyon elleni büntettek minősítési kérdései*. „Ügyészi Kiskönyvtár”. Legfőbb Ügyészség Titkársága, Budapest, 1969. 63–64. pp.

²⁷ RÓNAI – SALAMON 1969, 63–64. pp.

²⁸ Vö. 2.1. cím.

sultnak pedig éppúgy nem nyújt elegendő jogi védelmet az ügylet megtámadhatósága, azonban az 1878. évi Btk. 384. §-a alapján mégsem kap büntetőjogi védelmet.

A hitelezőket védő külön tényállás léte sokkal jobban igazolható, ha a büntetendőség megalapozásaként egy másik érdeket is figyelembe veszünk. A hitelezési csalás büntetni rendelve eszerint arra vezethető vissza, hogy „végeredményben ugyanazon materiális eredményre vezet”, mint a közönséges csalás.²⁹ A hitelezési csalás tehát „szorosan véve veszélyeztetési bűncselekmény”, mivel „a törvény figyelembe vette annak a veszélynek a lehetőségét, mely a hitelezőt az ily csalárd módon kieszközölt hitelnyújtásnál a kihitelezett érték visszanyerése tárgyában fenyegeti”.³⁰ Ezt igazolja az, hogy a „deliktum a csalás fejezetében és tehát a vagyon elleni bűncselekmények sorában talált elhelyezést”.³¹

A bűncselekmény lényege tehát „a hitelező követelési jogának veszélyeztetésében [...] áll”.³² A büntetni rendelés által megelőzni kívánt károkozás tehát nem a kölcsön kifizetéséhez, hanem annak vissza nem fizetéséhez kapcsolódik. A kár a kölcsönszerződés alapján a hitelezőnek járó és határidőben meg nem fizetett tartozás, ami a szerződésen alapuló kártérítési kötelezettség alapjául szolgál.

A hitelezési csalás büntetni rendelését (azaz a büntetőjogi felelősség előre hozatalát) éppenséggel a tényállásban tipizált cselekmények károkozásra való fokozott alkalmassága támasztja alá. A veszélyeztetésre alkalmasság a megtévesztő magatartásból ered, hiszen a hitelezési csalás esetén „a kölcsönzött pénznek visszafizetése, sőt visszafizethetése a legtöbb ily esetben olyan viszonyoktól és esélyektől tétetik függővé, melyektől a hitelező, ha ez iránt ravaszul nem szedetik rá, vagyonának megtérítését nem tette volna függővé”.³³

A megtévesztés azonban önmagában nem elegendő vagyoni viszonyok veszélyeztetéséhez, hanem ahhoz a hitelviszony is szükséges. Ha a hitelező vagyonának értéke a hitelezés következtében nem is változik, de annak szerkezete igen (mégpedig kockázatosabbra). A hitelügyletet megelőzően a hitelező birtokában lévő készpénz ugyanis nyilvánvalóan csak összegében ugyanaz, mint egy korlátolt felelősségű társasággal szemben fennálló 10 millió forintos követelés.

Erre figyelemmel nemcsak fogalmilag, hanem jogpolitikai szempontból is lényeges a hitel büntetőjogi fogalmának meghatározása, hiszen ez határolja körül a vagyon értékének megtévesztésen alapuló veszélyeztetései közül azokat, amelyeket a jogalkotó fokozott védelemben kíván részesíteni. A törvény ugyanis nem bünteti azokat az ügyleti megtévesztéseket, amelyeknél hitelviszony nem jelenik meg, de a megtévesztett vagyonának szerkezete változik. Erre figyelemmel nem büntetendő, aki mást csalárdul rábeszél egy ló eladására, vagy macskák felvásárlására, miközben tudja, hogy az általa ismert piaci folyamatok szerint ez nem lesz egy jó üzlet.

Önmagában a hitelviszonyban rejlő kockázat azonban nem indokolja a vagyont veszélyeztető cselekmények büntetni rendelését. Minden hitelviszonyban benne rejlik a nem fizetés kockázata, de a hitelezéssel együtt járó vagyonveszélyeztetés lehetősége büntetőjogi beavatkozást csak akkor igényel, ha a sértett részéről nem önkéntes (azaz pl. megtévesztésen alapuló) kockázatvállalásról van szó.

²⁹ EDVILLÉS 1909, 338. p. Kiemelés tőlem – H.M.

³⁰ ANGYAL 1939, 139. p.

³¹ ANGYAL 1939, 139. p.

³² FINKEY 1902, 614. p.

³³ Az 1878. évi Btk. indokolását lásd Lőw 1880, 738. p.

A hitelezési csalás bizonyos esetei a vagyoni viszonyok tekintetében már a rendelkezési jog elvonása esetén is sérelmet okozhatnak, még akkor is, ha a követelést végső soron majd kamatostul kiegyenlítik. A pénz feletti használati jogosultság csalárd elvonása ugyanis – ha értékcsökkenést nem is okoz, de – elmaradt hasznot jelenthet. Lehetnek ugyanis olyan kedvező befektetési lehetőségek, amelyeket a megtévesztett hitelező aktuálisan mobilizálható tőke hiányában nem tud igénybe venni. Ilyenkor viszont a megtévesztés folytán elmaradt hasznot a törvényes kamat későbbi megítélése sem kompenzálja.

Abban az időszakban csak egészen elvétve jelentkezett olyan felfogás, amely a tényállás háttérében valamilyen közösségi érdeket jelölt meg, de ilyenként nevesítették pl. a tisztességes kereskedelmi forgalmat.³⁴

2. Az objektív elemek

2.1. Az elkövetési magatartás

A hitelezési csalás elkövetési magatartása a tévedésbe ejtés vagy a tévedésben tartás volt, ami megegyezett a csalás korabeli törvényi meghatározásával.³⁵ Akkoriban is elterjedt volt azon felfogás, hogy a tévedésbe ejtés aktív, míg a tévedésben tartás passzív magatartás³⁶ lenne. Ennél azonban helyesebb az a dogmatikai konstrukció, hogy mindkét magatartás elkövethető tevészel és mulasztással is, elhatárolásuk pedig a tévedéshez való időbeli viszonyuk alapján lehetséges.³⁷

A tévedésbe ejtés másban valósággal ellentétes képzet felkeltése, ami állítás, illetve ráutaló magatartás (akkori kifejezéssel konkludens cselekedet) által is elkövethető.³⁸ Ez utóbbira példa, amikor valaki fizetésektelenségéről tudva, s magatartása által az ellenkezőt színelve nagyobb mennyiségű árut rendel meg.³⁹

A tévedésben tartás a már létrejött tévedés pozitív cselekvéssel való megerősítése, illetve tévhit felfedezésének megakadályozása is lehet. Nem minősül tévedésben tartásnak azonban, ha valaki „mást tévedéséről föl nem világosít”, hanem azt csak fölhasználja. Így pl. a műértő képáros valamilyen műtárgyat áron alul vesz meg.⁴⁰

A hallgatás tehát csak akkor lehet eszköze a tévedésbe ejtésnek (de a tévedésben tartásnak is), ha „a jogügylet megkötésénél olyan dolgokat hallgatott-e el az illető, amelyeknek elmondása az ügyforgalom biztonsága érdekében közszokás szerint kötelessége lett volna.”⁴¹ A korabeli német büntetőjogtudóstól (*Merkel*) idézett *bon mot* szerint, ha az igazmondás általános kötelesség lenne, akkor mézeskalácsosnak figyelmeztetnie kellene vevőjét, hogy a sok nyalánság megárt, ne vegyen annyit.⁴²

³⁴ SZAKOLCZAI 1895, 95. p.

³⁵ VARGHA FERENCZ: „*Adalék a hitelezési csalás fogalmához*”. Büntető Jog Tára, XII. k. (1886) 7. sz. 1886. 105. p.

³⁶ IRK 1933, 613. p.

³⁷ ANGYAL 1939, 43–46. pp.

³⁸ EDVI ILLÉS 1909, 305. p.

³⁹ EDVI ILLÉS 1909, 305–306. pp.

⁴⁰ EDVI ILLÉS 1909, 306–307. pp.

⁴¹ EDVI ILLÉS 1909, 306. p.

⁴² Vö. FINKEY 1902, 609. p. 1. lj.

2.2. Az elkövetési mód

A hitelezési csalás elkövetési módja a ravasz fondorlat volt, ami a kódex eredeti szabályozásában még a csalás tényállásában is szerepelt.⁴³ A ravasz fondorlat ismérve következtében „a büntetendő csalás nem terjedt ki a tévedésbe ejtés minden esetére, hanem csak azokra, amelyek ellen a használt eszköz általános társadalmi jellegű veszélyességénél fogva sem a magánvédelem (az élet rendes tapasztalatainak tekintetbevétele), sem a *civilis reprobatio* elegendő védelmet nem nyújt. Ellenben ahol a kár megelőzésére, ott ez elvnl fogva: »vigilantibus jura« – a csalás” nem volt büntethető. A kódex alapjául szolgáló jogalkotási koncepció szerint „a ravasz fondorlat képezi az elhatároló ismérvet a *fraus civilis* és *fraus criminalis*, azaz a csalárd megkárosítás polgári jogilag és büntető jogilag releváns esetei között”.⁴⁴

Az elhatárolás alapja „a ravaszság fogalmára is figyelemmel mennyiségi” volt, azonban „nem sikerült a büntetendő rész kezdőpontjának meghatározására eddig még nem sikerült a pozitív biztosság kellékeivel bíró formulát föltalálni”.⁴⁵ A ravasz fondorlat fogalmának értelmezése ugyanis korántsem volt egységes a joggyakorlatban, számos döntés pedig egyáltalán nem találkozott a jogirodalom helyeslésével.⁴⁶ A leginkább vitatott kérdés az volt, hogy az egyszerű hazugság, s az ígélet vagy szerződési kötelezettség meg nem tartása, ha az illető a szerződést már eredetileg ily szándékkal kötötte meg, ravasz fondorlatnak tekintendő-e.⁴⁷

Abban viszont egységes volt az álláspont, hogy a ravasz fondorlatot a megtévesztett személy körülményeihez képest kellett értelmezni.⁴⁸ Ennek alapján, ha valaki a saját körében szerzett élettapasztalatokat figyelembe nem veszi, s e miatt rászedik: ez esetben fondorlat nem forog fenn, akárminő műveltségű vagy állapotú legyen is az illető. Ha azonban saját észbeli fölfogásának és műveltségének megfelelő körültekintéssel élt, s e ennek ellenére megcsalták, ekkor az eszköz ravasz fondorlatnak tekintendő.⁴⁹ A „bírónak azt kell szem előtt tartania, hogy a törvény nem lehet a nagykorúak gondnoka s így bárminő [...] üzleti fogást (reklám) nem tekinthet bűncselekménynek, ellenben az alacsonyabb értelmi színvonalon állók csalárd kizsákmányolását büntetni óhajtja akkor is, ha az nem valami nagyszabású fondorlattal, hanem egyszerű rászedéssel történt is”.⁵⁰

A közönséges csalásról szóló rendelkezés „helyébe” az 1908. évi Bn. következő rendelkezése lépett: „a ki azon czélból, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, valakit fondorlattal tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ez által annak, vagy másnak vagyoni kárt okoz, csalást követ el”, amelyek kísérlete büntetendő.⁵¹ A módosítás indoka az volt, hogy a bíróságok a ravasz fondorlatnak szűkkörű

⁴³ VARGHA 1886, 105. p.

⁴⁴ EDVI ILLÉS 1909, 308. p.

⁴⁵ EDVI ILLÉS 1909, 308. p.

⁴⁶ Vö. EDVI ILLÉS 1909, 313–315. p.

⁴⁷ FINKEY 1902, 608. p.; EDVI ILLÉS 1909, 313. p.

⁴⁸ FINKEY 1902, 609. p.; EDVI ILLÉS 1909, 309–310. pp.

⁴⁹ EDVI ILLÉS 1909, 310. p.

⁵⁰ FINKEY 1902, 609. p., hasonlóan *Irk* 1933, 613. p.

⁵¹ 1908. évi Bn. 50. §.

magyarázatával igen sokszor nemcsak az egyszerű hazugságot, hanem a tervszerű megtévesztést is kizárt[ák] a büntetés alól”.⁵²

A Bn. hatálybalépése után tehát a módosítás „a közönséges csalásnál a módosítás »fondorlattal« helyettesítette a ravasz fondorlatot, míg a hitelezési csalásnál [...] az utóbbit meghagyta”.⁵³ *Edvi Illés* szerint ez pusztán „következetlenség volt”.⁵⁴ Míg *Angyal* szerint „a törvény különbséget kíván tenni két elkövetési cselekvés között, mert nem tehető fel, hogy – amikor egy tollvonással megtehetette volna – ok nélkül érintetlenül hagyja a »ravasz« jelzőt a 384. §-ban”.⁵⁵ Nem is lett volna egyébként dogmatikai hiba, ha a ravasz jelző meghagyásával a jogalkotó szándékosan hagyja szűkebbre a hitelezési csalás tényállását, mint a csalásét. A kiegészítő védelmet nyújtó pl. veszélyeztetési bűncselekmények hatóköre ugyanis gyakran már objektív oldalon is szűkebb, mint a jogtárgy sérelmét pönalizáló büntető rendelkezéseké.

Irk szerint a Bn. alkalmazása esetén kifejezetten elhatárolási elem volt, hogy „a megtévesztéshez nem elégséges az egyszerű, hanem ravasz fondorlat szükséges”.⁵⁶ Ezzel szemben *Angyal* szerint „bírói gyakorlatunk már a Bn. életbelépése előtt erősen kitágította a ravasz fondorlat fogalmi körét, úgy, hogy azóta s ma is a két fogalom között elvileg fennállott – különben is alig megkonstruálható – különbség gyakorlatilag elenyészett”.⁵⁷ Ehhez hasonlóan *Edvi Illés* szerint is „észrevehető következményei azonban ennek nem lesznek, mert a fondorlat, [...] magában foglalja a ravasztságot és így majdnem azonos a ravasz fondorlattal”.⁵⁸

2.3. Az eredmény

A hitelezési csalás „eredménye [...] bár a törvény kifejezetten nem említi, nyilván a sértett tudatvilágában *beállott vagy fenntartott tévedés*”.⁵⁹

A befejezettséghez „nem kell, hogy a sértettben a hitelnyújtásra vagy a hitelhosszabbítására vonatkozó elhatározása valósággal létrejött legyen s még kevésbé kell, hogy a hitelezési ügylet megkötött legyen”.⁶⁰ Erre figyelemmel nem fogadható el azon kisebbségi nézet, hogy a bűncselekményhez az is kellett, hogy „a hitelezés egyedül a rászédésnek eredménye volt”.⁶¹

A bűncselekmény megvalósulásához a lehető „legkevésbé kell, hogy hitelező károsodott, vagy akár hogy a hitelezett szolgáltatás veszélyben legyen”.⁶² A hitelezési csaláshoz „nem szükséges” többek között „csalási eredmény (vagyonai károkozás)”.⁶³

⁵² IRK 1933, 613. p.

⁵³ EDVI ILLÉS 1909, 338. p.

⁵⁴ EDVI ILLÉS 1909, 338. p.

⁵⁵ ANGYAL 1939, 135. p.

⁵⁶ IRK 1933, 616. p.

⁵⁷ ANGYAL 1939, 135. p.

⁵⁸ EDVI-ILLÉS 1909, 309., illetve 338. p.

⁵⁹ ANGYAL 1909, 138. p.

⁶⁰ ANGYAL 1909, 138. p.

⁶¹ KULUNCSICS 1883, 363. p.

⁶² ANGYAL 1909, 138–139. pp.

⁶³ IRK 1933, 616. p.

A jogirodalom szerint a kár akkor következik be, ha a sértett „vagyon helyzete kedvezőtlenebbé vált, ha tehát az a kérdéses esemény után értékében csökkent”.⁶⁴ Az akkor elfogadott álláspont szerint a kár nemcsak a vagyon értékének tényleges csökkenése (*damnum emergens*), hanem vagyoni haszon meghiúsulása is lehet (*lucrum cessans*).⁶⁵

A károsítás föltétele minden esetben az, hogy megfelelő *aequivalens* vagy egyáltalában nem forog fenn vagy kisebb mértékben létezik, mint amennyi a kár kiegyenlítésére szükséges.⁶⁶ Nem valósul meg viszont kár, így csalás sem „oly esetben, midőn az érték kevesbedésével szemben megfelelő (*aequivalens*) haszon áll, s az utóbbi amazzal kiegyenlíti, vagyoni károsodás nem forog fenn”.⁶⁷

Ezzel összhangban a javaslat indokolása szerint „maga kölcsönzés nem képez még kárt. Sőt még az a tény hogy a kölcsönző rászedetés, a kölcsönvevő részéről használt hamis ürügyek, valótlan szövevények, chmerikus fikciók által biratott a kölcsönadásra: még nem állapít meg az elsőnek részén veszteséget, vagyoni kárt [...]”.⁶⁸

Erre figyelemmel egyes szerzők odáig mennek, hogy – célzat mellett – a bekövetkezett kárt is a csalást a hitelezési csalástól elválasztó ismérvek tekintették.⁶⁹ Más álláspont szerint az, hogy valaki „vagyon kárt okozott a hitelezőjének”, az „egymagában véve a közönséges csalás tényálladékát ki nem meríti”, ha „a földolog [...] a jogtalan vagyoni haszon szerzésére irányuló célzat” hiányzik.⁷⁰

3. A szubjektív elemek

3.1. A szándékosság

Az elkövető szándékának ki kell terjednie a megfelelő tényállási elemekre, így a tévedésbe ejtésre, vagy tévedésben tartásra.⁷¹

Egyes álláspontok szerint a sértetti rendelkezésre is ki kell terjednie a szándéknak,⁷² azonban a hitelezésről szóló döntés nem objektív tényállási elem. Így arra álláspontom szerint nem az elkövető szándékának, hanem célzatának kell kiterjednie.⁷³

A javaslat indokolása tartalmaz egy olyan mondatot, amely szerint „*még az is meg lehet, hogy a hitelező megkárosítása magának a fondorlatos úton kölcsönhöz jutottnak sem volt szándékában*”.⁷⁴

Ebből egyrészt levezethető, hogy a sértett megkárosítására – mivel az nem objektív tényállási elem – az elkövető szándékának nem kell kiterjednie. Tipikus esete a bűncse-

⁶⁴ EDVI ILLÉS 1909, 318. p.

⁶⁵ FINKEY 1902, 609. p.; EDVI ILLÉS 1909, 319. p.

⁶⁶ EDVI ILLÉS 1909, 318. p.

⁶⁷ EDVI ILLÉS 1909, 319. p.

⁶⁸ LÖW TOBIÁS (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről (1878: 5. tc.) és teljes anyaggyűjteménye*. Második kötet. Pesti könyvnyomda, Budapest, 1880. 738. p.

⁶⁹ VARGHA 1886, 105. p.; ANGYAL 1939, 131. p.

⁷⁰ VARGHA 1896, 106. p.

⁷¹ EDVI ILLÉS 1909, 326–327. pp.

⁷² EDVI ILLÉS 1909, 326–327. pp.

⁷³ Vö. 2.1.8. cím.

⁷⁴ LÖW 1880, 738. p. Kiemelés tőlem – H.M.

lekménynek, amikor az elkövető a hitelt vissza akarja fizetni, de utóbb úgy alakulnak a viszonyai, hogy arra nem képes. Ilyen esetekben azonban érdemes rámutatni arra, hogy (legalábbis egyes esetekben) az ilyen cselekmény „a károsítási szempontból tekintve a culpa jellegével bír.”⁷⁵

Másrészt viszont a javaslat indokolásának megfogalmazása alapján úgy tűnik még károkozási szándék esetén sem kizárt a hitelezési csalás megállapítása. Mivel azonban ezen kérdés megválaszolása a csalási célzat hiányának kérdéskörével is összefügg,⁷⁶ azt ez utóbbi tényállási elem kapcsán később veszem elemzés alá.⁷⁷

3.2. A hitelnyerési (hitelhosszabbítási) célzat

A hitelezési csalás célzata, hogy a tettes „magának hitelezést vagy hitelhosszabbítást eszközölgjön ki”. A célzat tartalmát leíró két fogalom vagylagos szerepeltetése következtében a tényállás nem kizárólag jövőbeli, hanem a tényleges hitelezőt is védi. Az 1878. évi Btk. viszont ennek alapján nem rendelte büntetni a hitel megszüntetése vagy pusztas csökkentése érdekében tanúsított megtévesztéseket.

A törvény azt tekintette tettesnek, ki a cselekményt avégből követi el, hogy a tévesztett személytől „magának” eszközölgjön ki hitelezést vagy hitelhosszabbítást. Ebből következően a „betűmagyarázat”, azaz szó szerinti „értelmezés mellett [...] az, aki a[1878. évi Btk.] 384. § minden tényálladéki elemét megvalósítva más részére való hitelkieszközlés céljából cselekszik, nem volna tettes, szóval nem követné el tettesi minőségben a vétséget; de akkor tettesi cselekmény hiányában nem volna felelősségre vonható az sem, akinek érdekében felhívására, vagy az ilyen ajánlkozás elfogadásával a tévesztésen nyugvó, hitelezés kieszközlésére irányuló cselekményt elkövettek (nem mint tettes, mert a tettesi cselekményből semmit meg nem valósított, de nem mint felbújtó vagy bűnsegéd sem, mert alaphüccselekmény hiányában e bűnrészességek meg nem állapíthatók)”⁷⁸

Angyal szerint „kiküszöbölendő ezt az inkonveniciát, a [1878. évi Btk.] 384. §-t, a jog azon akaratahoz mérten kell értelmezni, mely abban megnyilvánul. [...] S mi a jog akarata. Kétségen kívül a hitelező rendelkezési szabadságnak megvédeése...” Márpedig „nyilván közömbös volt előtte vajjon az ily célú tévesztő cselekmény elkövetője a maga vagy más részére akarta-e a hitelezést kieszközlöni. A hitelezőt védeni kívánó törvény nem akarhat bizonyos irányban kedvezményezni s nem akarhat éppen úgy rést ütni önmagán úgy, hogy azon mindenki büntetlenül kisurranjon” Ennek alapján a magának kifejezés „félesleges”, azt „éppúgy nem kellett volna a 384. § szövegébe felvenni, mint ahogy nem vette fel azt a törvény más helyütt sem”.⁷⁹

A fenti eszmeftuttatás önmagában teleologikus értelmezésként elfogadható, de a tényállás egyértelmű nyelvtani, logikai, rendszertani és történeti értelmezésével szemben álláspontunk szerint nem érvényesíthető. A közönséges csalás tényállásában ugyanis a jogalkotó kifejezetten kiemelte, hogy a bűncselekményt az követi el, „a ki azon célból, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen”. Ennek alapján a közönséges

⁷⁵ SZEGŐ HUGÓ: „Hitelezési csalás” Büntető Jog Tára, L. k. 4. sz. 1905. 62. p.

⁷⁶ HEIL FAUSZTIN: „Hitelezési csalás” Büntető Jog Tára, XXXIV. k. 21. sz. 1897. 250. p.

⁷⁷ Vö. ...3.3. cím.

⁷⁸ ANGYAL 1939, 141. p.

⁷⁹ ANGYAL 1939, 142. p.

csalásnál helyes az az értelmezés, hogy közömbös, hogy a tettes magának vagy másnak kívánja-e a vagyoni hasznot megszerezni.⁸⁰ Ebből azonban *argumentum a contrario* éppen az következik, hogy a hitelezési csalás esetén a jogalkotó szándékában állt a büntetőjogi felelősséget a saját részre igényelt hitelekre korlátozni. Ezen következtetés helyességét a rendszertani értelmezés keretében csak megerősíti, hogy hitelezési csalás, mint kiegészítő védelmet nyújtó tényállás objektív hatóköre szűkebb is lehet a jogi tárgy sérelmét pónalizáló bűncselekménynél. Az előkészítő anyagok alapján pedig „e szó »magának« a vétség tényálladékának szabatosabb meghatározása céljából vétettet fel”.⁸¹

3. 3. A csalási célzat hiánya

A hitelezési csalás törvényi tényállása kifejezetten tartalmazza a „habár csalási célzat nélkül” kitéltet. Ezt az amúgy megengedő megfogalmazást a jogirodalomban úgy értelmezték, hogy a hitelezési csalásnak „nem szabad azon célból történni, a mi a közönséges csalásnak alkotó eleme”.⁸² A törvény ugyan a csalási célzat fogalmát nem határozza meg, de a két tényállás összevetéséből „kétségtelen hogy a[z 1878. évi Btk.] 384. §-ban meghatározott csalási célzat alatt csakis a[z 1878. évi Btk.] 379. §-ban meghatározott célzatot [...] lehet és kell érteni”.⁸³

A közönséges csalás tényállása az „a ki azon célból, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen” kitéltet tartalmazza. Azonban e fogalom értelmezéséhez kulcsfontosságú azon megállapítás, hogy a kárnak és a haszonnak kölcsönösnek (korrelát) kell lenni, vagyis ami a sértettnek a kár, annak kell a tettes vagy más részére jogtalan haszon gyanánt szerepelni.⁸⁴ Erre figyelemmel viszont a csalás nem pusztán károkozási szándék vagy jogtalan haszonszerzési célzat, hanem szándékolt károkozásból való haszonszerzés,⁸⁵ azaz „jogtalan gazdagodás [célzata] más rovására”.⁸⁶

Csalási célzat tehát akkor állt fenn, ha „már a priori a viszontteljesítés alóli kibúvás, az equivalens megtagadása, elvonása által a hitelező vagyoni állagának csökkentése célzottat”.⁸⁷ Csalásnak minősült, „ha a hitel igénybe vétele oly körülmények között történt, a melyeknek mérlegelésével bizonyítottan kell elfogadni azt, hogy a tettes a hitel igénybe vételénél nem számíthatott arra, hogy elvállalt fizetési kötelezettségének meg fog felelhetni, [...]”, ilyenkor ugyanis „a tettesnek az a tudata, hogy a hitelbe kapott értéket ellenérték nélkül kapja, hogy tehát hitelezője ezzel az értékkel károsodik, míg ő maga ezzel az értékkel jogtalanul gazdagodik, a csalási célzatot teljesen kimeríti”.⁸⁸

⁸⁰ EDVI ILLÉS 1909, 323. p.; FINKEY 1902, 610. p.

⁸¹ LÖW 1880, 761. p.

⁸² VARGHA 1886, 105. p., hasonlóan ANGYAL 1939, 134. p.; HEIL 1897, 249. p.

⁸³ HEIL 1897, 249. p.; ANGYAL 1939, 142. p.

⁸⁴ FINKEY 1902, 609–610. pp. A célzott „vagyoni haszonnal correlatióban kell lennie az okozott vagy okozni szándékozott kárral” EDVI ILLÉS 1909, 328. p.

⁸⁵ Lásd ebben a tekintetben a javaslat indokolásának fejtegetéseit LÖW 1880, 741. p.

⁸⁶ EDVI ILLÉS 1909, 338. p.

⁸⁷ KULUNCSICS 1883, 364. p.

⁸⁸ HEIL 1897, 251. p.

3.4. A hitelnyerési és a csalási célzat viszonya

Az bizonyos, hogy „magában a hitelezésben vagy hitelhosszabbításban való részesedés nem esik a vagyoni haszon fogalma alá”, mert ilyenkor „a mérleg eredménye változatlan”.⁸⁹ Ha a hitelnyerést vagyoni haszonnak minősítenénk; úgy minden a 384. § alá esőnek látszó tényálladék a Bn. 50. §-a alá esnék, ami a 384. §-nak elvértelenedését jelentené”.⁹⁰

Az 1878. évi Btk. 379. és 384. §§-ainak egybevetése bizonyítja, hogy „a törvényhozó a hitelezést s a hitelhosszabbítást a vagyoni haszonnal ellentétbe helyezte”.⁹¹ Így tehát a „hitelezési csalás törvényes fogalma alá a tényálladék csak akkor és illetőleg addig tartozik, ameddig kizárólag hitelnyerési vagy hitelhosszabbítási célzat vezet”.⁹² Ha tehát a csalási célzat fennáll, akkor a hitelnyerési (hitelhosszabbítási célzat) fogalmilag is kizárt. Így tehát akinek az a célja, hogy „mások megkárosításával megának jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, az abból a célból és nem hitelnyerés céljából cselekszik”.⁹³ Más megfogalmazásban ilyenkor „a hitelnyerési célzat csak az álarcz, mely mögött a tettesnek valódi célzata rejtőzik.” Azonban „minősítésre nézve döntő célzat alatt nem az álcélzat, nem az ürügy, hanem a valódi célzatot kell érteni”.⁹⁴

A két tényállás viszonyát érintően mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy a hitelezési csalás nem speciális a csaláshoz képest. A gyakorlat ugyanis „hajlandó a 379. § feltétlen kizárásával a 384. §-alkalmazni mindannyiszor, valahányszor a vádlott terhére eső cselekmény hitelnyerés alakjában jelentkezik, vagyis mihelyt alakilag a cselekmény abban áll, hogy a tettes magának hitelezést eszközölt ki”.⁹⁵ Angyal példákkal is bemutatja, hogy a „bírói gyakorlat nem egyszer afelé a felfogás felé hajlott, hogy a Bn. 50. §-ának kizárásával a Btk. 384. §-át alkalmazza, mihelyt megállapítást nyer, hogy a tettest hitelnyerési vagy hitelhosszabbítási cél vezet, holott nyilvánvaló, hogy a tettes fizetésképtelensége tudatában és tehát valósággal jogtalan vagyoni haszon szerzésére irányuló célzattal vette igénybe (vagy akarta igénybe venni) a hitelt s így cselekménye közönséges csalás”.⁹⁶

4. A büntethetőség feltételei és megszűnése

4.1. Magánindítvány

Az 1878. évi Btk. alapján „csalás miatt a sértett fél, – a 384. § esetében pedig a hitelező indítványára indítandó meg a bűnvádi eljárás.”⁹⁷ A miniszteri indokolás szerint „a hitelezés végetti csalárdságra vonatkozóan külön ki kellett emelni a hitelezőt, mert ezen vétség esetében [...] még nem lévén kár, nem lévén károsított, ha e külön felemlítés

⁸⁹ HEIL 1897, 250. p.; ANGYAL 1939, 142–143. pp.

⁹⁰ ANGYAL 1939, 142. p.

⁹¹ HEIL 1897, 250. p.

⁹² ANGYAL 1939, 137. p., HEIL 1897, 249. p.

⁹³ HEIL 1897, 251. p.

⁹⁴ HEIL 1897, 250–251. pp.; ANGYAL 1939, 137. p.

⁹⁵ HEIL 1897, 250., 252. p.

⁹⁶ ANGYAL 1939, 137. p.

⁹⁷ 1878. évi Btk. 390. §.

elmarad: e legenyhébb esete a csalásnak hivatalból lenne üldözendő⁹⁸ Ezek szerint a hitelező még nem minősült sértett félnek, mivel e fogalom akkoriban még nem terjedt ki azokra, akiknek az érdekét a bűncselekmény veszélyeztette.

Az 1878. évi Btk. 116. §-a alapján „a magánfél, a mennyiben a törvény kivételt nem tesz, az ítélet kihirdetése előtt indítványát vissza is vonhatja”. Ennek a lehetőségnek igen komoly hatása volt a gyakorlatban, mivel „a feljelentések 95 %-át a panaszosok visszavonják, mert kiegyeznek a panaszolttal”. Ezzel kapcsolatos ügyészi kritika szerint „a bíróság nem arra való, hogy ijesztőül szolgáljon, melynek ha megvolt anyagi haszna a panaszosra, további közbenjárást többé igénybe nem veszik”. Ezzel szemben viszont a jogirodalom szerint „épen az, hogy a feljelentések 95 %-a visszavonatik, mutatja a helyes irányt. Mutatja azt, hogy a büntető bíróság beavatkozása szükséges, jótékony gazdaságilag és erkölcsileg, mert kötelezettségének teljesítésére szorítja azt az adóst is, ki a polgári bíró minden hatalmával leszámolt”. Ennek alapján „konstatáljuk továbbá azt az elvitázhatatlan elvet is, hogy a büntető-bíróságoknak ép úgy, mint a polgári bíróságoknak igenis egyik célját képezi, hogy a bűntény által okozott kár helyreépíttessék, és épen nem tekinthető a büntető bíróság hivatása lealacsonyításának az, ha a fél, mikor ép a csalás deliktuma által elesik attól, hogy polgári úton követelését behajthassa, a büntetőbíró jogsegélyét veszi igénybe azon célból, hogy jogos követeléséhez jusson”.⁹⁹

Az 1908. évi Bn. 50. §-a hatályon kívül helyezte a csalás és a hitelezési csalás magánindítványhoz kötöttségéről szóló rendelkezést. Megszűnt tehát annak lehetősége, hogy a hitelező a büntetőjogot a teljesítésre irányuló kényszer eszközöként használja.

4.2. A büntethetőség megszűnése

A jogirodalomban volt olyan értelmezés is, hogy ha „a tettes a nyert kölcsönt rendes időben visszafizeti, a tényálladék meg nem állapítható, mert a hitelező veszélyeztetése elesett”.¹⁰⁰

Ez az értelmezés azonban nem fogadható el, mivel a kölcsön visszafizetése nem érinti a tényálladék megvalósulását. A hitelező veszélyeztetése ráadásul csak a vagyon állaga tekintetében szűnt meg, a rendelkezési jog sérelme a hitel folyósításával bekövetkezett.

A kölcsön visszafizetése csak akkor nyerhetett volna büntetőjogi jelentőséget, ha arra a jogalkotó kifejezetten büntethetőséget megszüntető okot konstruált volna. Annak is csak abban az időszakban lett volna gyakorlati jelentősége, amikor a (visszavonható) magánindítvány már nem volt a hitelezési csalás üldözhetőségének feltétele. Egy ilyen rendelkezés egyébként nem lett volna idegen büntetőjogunk akkori rendszerétől sem, mivel az 1878. évi Btk. esetében is megszokott volt, hogy az előrehozott felelősséget teremtő tényállásoknál a törvény a jogi tárgy sérelmének megakadályozását a büntethetőség megszűnésével jutalmazza.¹⁰¹

⁹⁸ Az 1878. évi Btk. javaslatának miniszteri indokolát ld. Lőw 1880, 764. p.

⁹⁹ SZAKOLCZAI 1895, 94–95. pp.

¹⁰⁰ FINKEY 1902, 614. p.

¹⁰¹ Így pl. az 1878. évi Btk. 159. §-a a lázadás kapcsán.

5. A stádiumok

Az közönséges csalás esetén is elismert, hogy a tévedésbe ejtő cselekmény lévén a csalás elkövetési cselekedete, ennek véghezvitele által a csalás kísérlete akkor is megállapítandó, ha a megkárosítandó egyén tévedésbe ejtése nem is sikerült.¹⁰² A hitelezési csalás a tévedés létrejöttével befejezett, azaz „itt zárja be a törvény szinte türelmetlenül a folyamatot és minősíti bevezettnek a cselekményt, holott az élet nem áll meg”. A hitelnyújtás vagy hitelhosszabítás „a törvényes tényálladékon immár túlmenő mozzanat, mely súlyosító körülményként értékelhető”.¹⁰³

A hitelezési csalás esetén tehát a „bevezettség” (ezt akkoriban a mai befejezettség értelemben használták¹⁰⁴) „jogilag – a törvény akaratából – sokkal korábbi szakaszban áll be, mint amelyhez a természetes gondolkodás köti”.¹⁰⁵ Ráadásul a hitelezési csalás nemcsak a közönséges csaláshoz képest hozza előre a büntetőjogi felelősséget, hanem a hitelezési csalás tényállása által védett jogi tárgyakat tekintve is. A vagyon vonatkozásában ez nyilvánvaló, hiszen ennek sérelme akkor következik be, amikor a tettes az általa csalárdul felvett hitelt nem tudja törleszteni, ez azonban a fentiek szerint jóval a tényálláson túli következmény. A hitelezési csalás megvalósulása azonban a rendelkezési jog sérelmét sem feltételezi, hiszen a jogalkotó még a hitelhosszabbítására vonatkozó elhatározást (döntést) sem követelte meg a büntetőjogi felelősség feltételeként. A hitelezési csalás tehát nemcsak a vagyon, hanem annak részjogosítványa a vagyonnal kapcsolatos rendelkezés tekintetében is veszélyeztetési bűncselekményt képezett.

A hitelezési csalás kísérlete a megtévesztésre irányuló cselekmény, amely a tévedést nem idézi elő,¹⁰⁶ illetve már a megtévesztő levél feladása is.¹⁰⁷ A hitelezési csalás vétség volt, kísérletének büntetni rendeléséről viszont a Btk. nem rendelkezett. Márpedig az 1878. évi Btk. alapján „a büntett kísérlete mindig, - a vétségé azonban csak a törvény különös részében meghatározott esetekben büntetendő”.¹⁰⁸

A hiteligénylést tartalmazó levél megírása azonban már csak – e bűncselekménynél szintén nem büntetendő – előkészület.¹⁰⁹

A Bn. 50. §-a büntetni rendelte a csalás vétségének kísérletét is. Ez a rendelkezés azonban – mivel a cselekmény nem minősül, csak tekintendő csalásnak – nem terjedt ki a hitelezési csalásra.¹¹⁰

6. A büntetési tétel

A hitelezési csalás nem a csalásra az 1878. évi Btk. 383. §-ában meghatározott, hanem külön büntetési tétel alá esik.¹¹¹ A hitelezési csalás büntetési tétele – a csalás vétségéhez

¹⁰² EDVI ILLÉS 1909, 326. p.

¹⁰³ ANGYAL 1939, 140. p.

¹⁰⁴ Vö. pl. 1878. évi Btk. 107. § 1. pont.

¹⁰⁵ ANGYAL 1939, 139. p.

¹⁰⁶ ANGYAL 1939, 139–140. pp.

¹⁰⁷ ANGYAL 1939, 139. p.

¹⁰⁸ 1878. évi Btk. 65. § második mondat.

¹⁰⁹ ANGYAL 1939, 139. p.

¹¹⁰ ANGYAL 1939, 140–141. pp.

hasonlóan – „egy évig terjedhető fogház”. Hitelezési csalás esetén a kódex pénzbüntetés (mellékbüntetésként való) alkalmazását nem tette lehetővé, míg a „csalás vétsége [...] ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel” is büntethető volt.¹¹²

A hitelezési csalásra nem hatottak ki azok a minősítő körülmények, amelyek miatt a csalás büntetett képezett és öt évig terjedhető börtönnel és kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel volt büntetendő.¹¹³ Ezek egy része (pl. „a csaló, csalás miatt már két ízben megbüntetve volt, és utolsó csalása elkövetését megelőző büntetésének kiállása óta tiz év még nem telt el”¹¹⁴) elvileg a hitelezési csalás esetén is alkalmazható lett volna. A hitelezési csalásnak azonban volt saját „meghatározást nyújtó és büntetést rendelő” tényállása,¹¹⁵ és annak tekintetében a törvény nem mondta ki, hogy az (közönséges) csalásként büntetendő. Éppen ezt igazolja a logikai értelmezés (*argumentum a contrario*) is, hiszen egy másik (a kódex rendszerében csalásnak minősülő) tényállás kapcsán a törvény kifejezetten úgy rendelkezett, hogy „csalást követ el, és a jelen fejezetben megállapított különbségek szerint meghatározott büntetéssel büntetendő”.¹¹⁶

7. Összegzés

7. 1. A szabályozás legfontosabb vonásai

A hitelezési csalás első hazai szabályozása a következőképpen jellemezhető:

a) A hitelezési csalást a jogalkotó önálló, de a közönséges csaláshoz kapcsolódó tényállásban rendelte büntetni. A bűncselekmény szabályozásának indokaként merült fel a polgári jogi védelem gyakorlati elégtelensége is.

b) A hitelezési csalás jogi tárgya a hitelező vagyona, illetve vagyoni természetű rendelkezési joga volt, amely érdekek tekintetében a tényállás előrehozott büntetőjogi védelmet biztosított. Az absztrakt veszélyeztetési konstrukció alapja a hitelviszonyból és a megtévesztésből együttesen eredő fokozott kockázat volt. A hitelezési csalás a vagyon tekintetében nem annak állagát, hanem a hitel megtérülését veszélyeztette.

c) A hitelezési csalás elkövetési magatartásaként a törvény a tévedésbe ejtést vagy a tévedésben tartást nevesítette.

d) A hitelezési csalás elkövetési módja a ravasz fondorlat volt, amire figyelemmel a megtévesztő magatartások egy része nem büntetőjogilag, hanem csak polgári jogilag volt releváns. Ezzel a konstrukcióval a jogalkotó nem kívánta szükségtelenül korlátozni a gazdasági élet szabadságát, miközben a fogalom sértettre konkretizált értelmezése alkalmas volt arra, hogy a joggyakorlat többletvédelmet nyújtson az erre rászoruló (pl. alacsony műveltségű) hitelezőknek.

¹¹¹ ANGYAL 1939, 134. p.

¹¹² 1878. évi Btk. 379. § és 383. §.

¹¹³ Így pl. 1878. évi Btk. 380. § II. fordulat és 381. §.

¹¹⁴ 1878. évi Btk. 381. § 3. pont

¹¹⁵ ANGYAL 1939, 134. p.

¹¹⁶ 1878. évi Btk. 385. §.

e) A hitelezési csalás megvalósulásához csak a tévedésbe ejtés (vagy a tévedésben tartás) volt szükséges, a hitellel kapcsolatos tényleges rendelkezés, illetve a károkozás nem képezte a tényállás elemét.

f) A tényállás nyelvtani (logikai, rendszertani és történeti) értelmezés alapján csak azokra a megtévesztésekre terjedt ki, amikor a tettes saját magának kívánt hitelt vagy hitelhosszabbítást biztosítani. A jogirodalom egy része azonban a büntetendőséget (látószólag teleologikus értelmezéssel, de valójában annak határait feszegetve) kiterjesztette az olyan megtévesztésekre is, amelyek mások hitelhez jutását szolgálták.

g) A törvényi tényállás a közönséges csalástól való elhatárolás alapjaként kifejezetten nevesítette a csalási célzat hiányát. Ezen utóbbi fogalom kapcsán a indokolás és a korabeli jogirodalom külön hangsúlyozta a károkozási szándék és a haszonszerzési célzat tartalmának immanens összefüggését (a kár és a haszon ún. korrelációját). Erre figyelemmel a közönséges csalást a hitelezési csalástól a károkozási szándék, illetve a jogtalan haszonszerzési célzat nem külön-külön, hanem egymással elválaszthatatlan tartalmi összefonódásában határolja el.

h) A hitelezési csalás kapcsán már akkoriban is jelentkezett az alulminősítés veszélye, amely szerint ezen (enyhébb) tényállást a joggyakorlatban olyan esetekre is alkalmazni kezdik, amelyek valójában közönséges csalásként minősülnek.

i) A hitelezési csalás az eredeti szabályozás szerint magánindítványra üldözendő bűncselekmény volt, az 1878. évi Btk. törvényes lehetőséget biztosított a magánindítvány visszavonására is. Mindez módot adott a hitelezőknek arra, hogy az általuk előterjesztett magánindítvány visszavonását kilátásba helyezve segítsék elő polgári jogi igényük érvényesítését.

7. 2. Ötletár mai büntetőjogunk számára

A hitelezési csalás első hazai szabályozásából napjaink jogalkotása, illetve joggyakorlata a következő vonatkozásokban meríthetne:

- Meg kellene vizsgálni, hogy nincs szükség-e hatályos büntetőjogunkban a hitelezési csalás tényállásának visszaállítására, amely előrehozott büntetőjogi védelmet biztosítva védené a hitelezők vagyonát (illetve a vagyoni rendelkezését).
- A hitelezési csalást a közönséges csaláshoz képest kifejezetten szubszidiárius bűncselekményként kellene szabályozni.
- A hitelezési csalás büntetni rendelésével egyidejűleg indokolt lenne a büntetést megszüntető okot alkotni annak a javára, aki a hitelt visszafizeti.

MIKLÓS HOLLÁN

THE CRIMINAL OFFENCE OF FRAUDULENT OBTAINING OF
CREDIT IN THE FIRST HUNGARIAN CRIMINAL CODE

(Summary)

The author scrutinizes the regulation of the first Hungarian Criminal Code (1878) and modifications thereof (1908) with regard to fraudulent obtaining of credit. The author focuses on those features of the former regulation which may be considered to improve the related regulation of the Hungarian Criminal Code of 2012